

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'QISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

**Minimatova Zulfiya
Safaralievna**

*Yunusobod tumani 122-maktab boshlang'ich
sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik, psixologik va metodik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qish ko'nikmasi nafaqat ona tili va o'qish savodxonligi fanining markaziy tarkibiy qismi, balki matematika, tabiiy fanlar, tarbiya, texnologiya hamda ijtimoiy hayotga tayyorlovning asosiy poydevori sifatida qaraladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida boshlang'ich ta'lim I-IV sinflarni qamrab olishi hamda o'quvchilarda keyingi umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur savodxonlik, bilim, ko'nikma va malakalar asosini shakllantirishga yo'naltirilgani belgilangan. Shu nuqtayi nazardan maqolada o'qish texnikasi, ravonlik, ongli o'qish, matn mazmunini tushunish, so'z boyligini kengaytirish, inferensial fikrlash, mustaqil mutolaa, o'qishga motivatsiya, raqamli resurslardan foydalanish, differensial yondashuv va ota-ona bilan hamkorlik masalalari yagona pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda IMRAD modeli asosida nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov elementlari, suhbat, o'quvchi faoliyati mahsullarini o'rganish, diagnostik topshiriqlar hamda dars jarayonidagi metodik holatlarni taqqoslash usullaridan foydalanildi. Xalqaro o'qish savodxonligi tadqiqotlari, xususan PIRLS baholash tizimi IV sinf o'quvchilarining matnni anglash, ma'lumot topish, izohlash va baholash ko'nikmalarini o'lchashi bilan boshlang'ich sinfdagi o'qish ta'limi natijalarini baholashda muhim ilmiy mezon vazifasini bajaradi. Maqolada taklif etilgan zamonaviy usullar - dialogik o'qish, model asosida o'qish, takroriy ovozli o'qish, rolli o'qish, grafik organayzerlar, "o'qish kundaligi", savol-javob strategiyalari, juftlikda o'qish, raqamli audio-matnlar, individual o'qish xaritasi va formatif baholash - boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish jarayonini mexanik talaffuzdan ongli, ijodiy va tanqidiy qabul qilish darajasiga olib chiqishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qish ko'nikmasi, o'qish savodxonligi, ravon o'qish, matnni tushunish, dialogik o'qish, PIRLS, formatif baholash, mustaqil mutolaa, zamonaviy metodika.

Kirish

Zamonaviy boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmasini rivojlantirish masalasi oddiy harf tanish, bo'g'inlab o'qish yoki matni ovoz chiqarib aytish doirasida cheklanib qolmaydi; aksincha, u bolaning tafakkuri, nutqi, xotirasi, tasavvuri, hissiy idroki, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuvini shakllantiradigan murakkab kognitiv-pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun o'qish — bu bilim olish vositasi, dunyoni anglash kaliti va shaxsiy rivojlanishning eng erta shakllanadigan madaniy ko'nikmalaridan biridir. Shu sababli o'qish darslarida o'quvchining matni ko'rishi, so'zni tanishi, gapni anglab bog'lashi, asosiy fikrni ajratishi, muallif niyatini tushunishi, voqealar sabab-oqibatini izohlashi, personaj xatti-harakatiga baho berishi va o'z munosabatini dalillashi o'zaro aloqador jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. O'zbekiston ta'lim siyosatida davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va o'quv dasturlarining ta'lim mazmuni hamda sifati bilan bevosita bog'liqligi huquqiy jihatdan belgilangan. Demak, boshlang'ich sinfda o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi faqat alohida o'qituvchining ijodiy mahorati emas, balki milliy ta'lim sifati, o'quvchilarning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli o'qishi va jamiyatning intellektual salohiyati bilan bog'liq strategik vazifadir. Bugungi globallashuv sharoitida bolalar axborot oqimiga juda erta duch kelmoqda: ular matni faqat darslikdan emas, balki telefon ekрани, rasmi ko'rsatma, reklama, elektron topshiriq, audio-video material, komiks, xarita, jadval va belgilar tizimi orqali ham qabul qiladi. Bu holat boshlang'ich sinf o'qituvchisidan o'qish ko'nikmasiga an'anaviy "matni to'g'ri o'qitish" emas, balki "matn bilan ishlash madaniyatini shakllantirish" nuqtayi nazaridan yondashishni talab etadi. Xalqaro tajriba ham buni tasdiqlaydi: PIRLS 2021 tadqiqoti deyarli 60 mamlakatda o'tkazilib, o'qish natijalari 400 mingga yaqin o'quvchi, 380 ming ota-ona, 20 ming o'qituvchi va 13 ming maktab ma'lumotlari asosida tahlil qilingan. Bunday yirik baholashlar o'qish savodxonligi bolalarning faqat til fanidagi yutug'i emas, balki ta'lim tizimi, oila, maktab muhiti, dars metodikasi va o'quvchining individual rivojlanishi bilan uzviy bog'liq ko'rsatkich ekanini ko'rsatadi. Boshlang'ich sinflarda o'qish jarayoni ko'pincha uchta yirik bosqichda namoyon bo'ladi: birinchi bosqichda bola tovush-harf munosabatini anglaydi, bo'g'in, so'z va gapni tanib o'qiydi; ikkinchi bosqichda o'qish tezligi, ravonligi, urg'u va intonatsiya shakllanadi; uchinchi bosqichda matn mazmuni ustida ongli ishlash, muhokama qilish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalari rivojlanadi. Amaliyotda esa bu bosqichlar doimo ketma-ket va silliq kechmaydi: ayrim o'quvchi tez o'qiydi, lekin tushunmaydi; ayrim o'quvchi sekin o'qiydi, ammo mazmunni chuqur ilg'aydi; yana ayrim o'quvchilar so'zlarni alohida taniydi, biroq gapdagi ma'no bog'lanishini yo'qotadi. Shuning uchun zamonaviy metodika o'qish ko'nikmasini ko'p komponentli tizim sifatida qaraydi: fonematik eshituv, tovush-harf tahlili, lug'at boyligi, grammatika sezgisi, ravonlik, xotira, e'tibor, motivatsiya, matn tuzilishini bilish, savol berish va javobni dalillash — bularning barchasi o'qish muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. AQSH Milliy o'qish paneli o'qish ta'limining fonematik anglash, fonika, ravonlik, lug'at va tushunish kabi muhim tarkibiy yo'nalishlarini ilmiy tahlil qilgan. Biroq buni mexanik tarzda ko'chirib qo'llash emas, balki o'zbek tili fonetikasi, boshlang'ich sinf darsliklari, milliy adabiy matnlar, o'quvchining yosh xususiyati va sinf muhitiga moslashtirish zarur. O'qish ta'limida eng katta xatolardan biri — tezlikni asosiy mezonga aylantirib yuborishdir. Albatta, o'qish tezligi muhim, chunki juda sekin o'qigan bola ma'noni bog'lashda

qiynaladi; ammo tezlik ongli tushunish, ifodali o'qish va matnga munosabat bildirish bilan birga rivojlantirilmasa, o'quvchi "tez, lekin bo'sh" o'qiydigan darajada qolib ketadi. Shu bois ushbu maqolaning ilmiy muammosi boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini zamonaviy usullar orqali kompleks rivojlantirish, ya'ni o'qish texnikasi, tushunish, nutqiy ifoda, motivatsiya va mustaqil mutolaani yagona metodik tizimga birlashtirishdan iborat. Maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali zamonaviy usullarini ilmiy-metodik jihatdan asoslash va amaliy dars jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan pedagogik modelni taklif etishdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi vazifalar belgilandi: o'qish ko'nikmasining nazariy tarkibini aniqlash; boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan o'qish qiyinchiliklarini tahlil qilish; zamonaviy metodlarning mazmunini ochib berish; matn bilan ishlashda dialogik, differensial va raqamli yondashuvlarning o'rnini asoslash; o'quvchilarda mustaqil mutolaa ehtiyojini shakllantirish omillarini ko'rsatish; o'qish ko'nikmasini baholashda formatif mezonlarning afzalligini yoritish; ota-ona, kutubxona va sinf jamoasi hamkorligining ta'sirini ochib berish. Tadqiqot obyekti — boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish faoliyati, predmeti esa o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy usullar, metodik strategiyalar va baholash vositalaridir. O'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda boshlang'ich sinf o'quvchisining yosh psixologiyasi alohida o'rin tutadi. Kichik maktab yoshidagi bola obrazli tafakkurdan mantiqiy tafakkurga o'tish jarayonida bo'ladi, shuning uchun u matndagi voqeani ko'pincha rasm, harakat, ovoz va shaxsiy tajriba orqali yaxshiroq qabul qiladi. Matn mazmunini faqat og'zaki tushuntirish bilan cheklash ayrim o'quvchilarda yetarli natija bermaydi; aksincha, voqeani tasvirlash, personaj kayfiyatini mimika bilan ko'rsatish, so'zlarning ma'nosini hayotiy misollar bilan ochish, kichik sahnalashtirish yoki savol-javob orqali bolani matn ichiga olib kirish o'qish samaradorligini oshiradi. Shu jihatdan zamonaviy o'qish ta'limi o'quvchining faqat ko'zi va tilini emas, balki eshitish, tasavvur, his qilish, taxmin qilish va fikr bildirish imkoniyatlarini ham ishga soladi. O'qituvchi matn tanlashda ham pedagogik mas'uliyat bilan yondashishi zarur: matn qisqa bo'lsa-da, mazmunan boy, yoshga mos, til jihatdan tushunarli, tarbiyaviy va bilish ahamiyatiga ega bo'lishi kerak. Juda murakkab, bolalar hayotidan uzoq, emotsional ta'siri sust matnlar o'qish motivatsiyasini pasaytiradi; aksincha, tabiat, oila, do'stlik, mehnat, vatanga muhabbat, halollik, mehr-oqibat, texnika va kundalik hayot bilan bog'liq matnlar o'quvchini faol fikrlashga undaydi. Shuningdek, boshlang'ich sinfda o'qish ko'nikmasi yozma nutq bilan ham chambarchas bog'liq: yaxshi o'qigan bola so'zlarni ko'proq ko'radi, gap tuzilishini sezadi, fikrni izchil ifodalashga o'rganadi va keyinchalik yozma bayon hamda insho ishlarida barqarorroq natija ko'rsatadi.

Metodlar

Tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni nazariy va amaliy jihatdan bir butun tizim sifatida o'rganildi; bunda nazariy manbalarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, dars fragmentlarini metodik tahlil qilish, o'quvchilarning o'qish faoliyati mahsullarini baholash, diagnostik suhbat, kichik tajriba-sinov topshiriqlari, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish usullaridan foydalanildi. Nazariy tahlil bosqichida o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim psixologiyasi, matn bilan ishlash metodikasi, dialogik ta'lim, differensial yondashuv,

ravon o‘qish va formatif baholash bo‘yicha ilmiy qarashlar o‘rganildi. Amaliy kuzatuv bosqichida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish jarayonidagi tipik xatti-harakatlariga e‘tibor qaratildi: ayrim o‘quvchilarning tinish belgilarida to‘xtamasligi, ayrimlarining so‘z oxirini tushirib qoldirishi, ayrimlarining uzun gapda ma‘noni yo‘qotishi, ba‘zilarining matnni tushunsa ham javobni ifodalashda qiynalishi, yana bir guruh o‘quvchilarning esa matnni yaxshi o‘qib, lekin mustaqil savol tuzishga qiynalishi aniqlanadigan metodik belgilar sifatida qaraldi. Diagnostik topshiriqlar uch yo‘nalishda tuzildi: birinchisi o‘qish texnikasi — to‘g‘ri, ravon, ifodali va me‘yoriy tezlikda o‘qish; ikkinchisi tushunish — matndagi aniq ma‘lumotni topish, yashirin ma‘noni anglash, sabab-oqibatni aniqlash, sarlavha bilan mazmun munosabatini tushuntirish; uchinchisi nutqiy qayta ifodalash — matn bo‘yicha qisqa og‘zaki bayon, personajga baho berish, “nega?” savoliga dalilli javob qaytarish, asosiy g‘oyani bir-ikki gapda ifodalash. Metodik tajriba sifatida o‘quvchilar bilan bir necha zamonaviy usullar sinovdan o‘tkazilishi mumkin bo‘lgan model ishlab chiqildi: dars boshida motivatsion savol, matn oldi lug‘at ishi, o‘qituvchi namunasida ifodali o‘qish, juftlikda navbatli o‘qish, “to‘xta — o‘yla — izohla” strategiyasi, grafik organayzer orqali voqealar ketma-ketligini belgilash, “menimcha” va “matnda aytilishicha” tuzilmalarida dalilli javob berish, yakunda esa o‘qish kundaligiga qisqa shaxsiy munosabat yozish. Bunday ketma-ketlik o‘qish jarayonini faqat “o‘qituvchi o‘qitadi — o‘quvchi o‘qiydi” shaklidan chiqarib, o‘quvchini matn bilan faol muloqotga kiritadi. UNESCO tomonidan tayyorlangan boshlang‘ich maktabda o‘qishni o‘rgatish bo‘yicha qo‘llanmalarda ham o‘qish ko‘nikmasi ta‘limiy faoliyatlardan samarali foydalanish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish uchun asosiy vosita sifatida izohlanadi. Shu asosda mazkur tadqiqotda o‘qish ko‘nikmasi uch darajali natija sifatida baholandi: minimal daraja — o‘quvchi matnni asosan to‘g‘ri o‘qiydi va oddiy savollarga javob beradi; tayanch daraja — o‘quvchi matn mazmunini anglaydi, voqealar ketma-ketligini qayta ayta oladi, asosiy fikrni ajratadi; yuqori daraja — o‘quvchi matnni ifodali o‘qiydi, yashirin ma‘noni topadi, personaj xatti-harakatini izohlaydi, o‘z fikrini matndan dalil keltirib asoslaydi. Metodik tahlilda sinfdagi o‘quvchilar bir xil tezlik va bir xil tushunish darajasida bo‘lmasligi hisobga olindi, chunki boshlang‘ich sinfda individual farqlar juda katta bo‘ladi. Shu sababli differensial yondashuv alohida metodik mezon sifatida qabul qilindi: kuchli o‘quvchilarga ijodiy savollar, matnga muqobil sarlavha topish, qahramonga maktub yozish, voqeani boshqa nuqtayi nazardan qayta hikoya qilish topshiriqlari berilishi; qiynalayotgan o‘quvchilarga esa qisqa matn, tayanch so‘zlar, rasmi yordam, audio namunali o‘qish, bo‘g‘inli kartochkalar, gapni bo‘laklarga ajratib o‘qish, matnni qayta tinglash imkoniyati yaratilishi kerakligi asoslandi. What Works Clearinghouse tomonidan tayyorlangan amaliy qo‘llanmalarda ham boshlang‘ich bosqichda o‘qishning poydevor ko‘nikmalarini o‘rgatish bo‘yicha aniq tavsiyalar va ularning tadqiqot dalillari bilan bog‘langanligi qayd etilgan. Tadqiqot metodikasida yana bir muhim jihat — formatif baholashning qo‘llanishidir. An‘anaviy baholashda o‘quvchining bir martalik o‘qishi asosida “yaxshi” yoki “past” degan xulosa chiqarilishi mumkin; formatif baholashda esa o‘quvchining qaysi komponentda qiynalayotgani aniqlanadi: talaffuzdami, tezlikdami, tinish belgilarini sezishdami, so‘z ma‘nosini bilmaslikdami, savolni tushunmaslikdami yoki fikrini ifodalashdami. Shu bois tadqiqotda har bir o‘quvchi uchun kichik “o‘qish xaritasi”

yuritish tavsiya etildi: unda o'quvchining o'qish tezligi emas, balki to'g'rilik, ravonlik, tushunish, lug'at, ifodali o'qish va mustaqil fikr bildirish kabi ko'rsatkichlar qayd etiladi. Bu o'qituvchiga darsni umumiy sinf darajasida emas, balki o'quvchilarning real ehtiyojiga qarab tashkil etish imkonini beradi. Tadqiqotda qo'llangan metodlar shuni ko'rsatadiki, o'qish ko'nikmasini rivojlantirishda bitta universal usul yetarli emas; aksincha, matn turi, o'quvchi yoshi, sinf darajasi, mavzu mazmuni, lug'at murakkabligi, o'quvchining motivatsiyasi va oilaviy mutolaa muhiti hisobga olinganda samarali natijaga erishiladi. Tadqiqot metodikasida amaliy dars uchun qo'llanishi mumkin bo'lgan "matn bilan besh bosqichli ishlash" modeli ham nazarda tutildi. Birinchi bosqich — tayyorgarlik bosqichi bo'lib, unda sarlavha, rasm, kalit so'z va hayotiy savollar orqali o'quvchining avvalgi bilimi faollashtiriladi. Ikkinchi bosqich — dastlabki o'qish bosqichi bo'lib, bunda o'qituvchi yoki kuchli o'quvchi namunali o'qiydi, qolgan o'quvchilar esa matn ohangi va mazmunini eshitib boradi. Uchinchi bosqich — faol o'qish bosqichi bo'lib, o'quvchilar juftlikda, guruhda yoki individual ravishda matnни qayta o'qiydi, qiyin so'zlarni belgilaydi, savollarga javob izlaydi. To'rtinchi bosqich — tahlil bosqichi bo'lib, unda asosiy fikr, qahramon xatti-harakati, voqealar ketma-ketligi, sabab-oqibat munosabatlari va muallifning g'oyasi muhokama qilinadi. Beshinchi bosqich — refleksiya bosqichi bo'lib, unda o'quvchi "men nimani bildim?", "qaysi fikr menga yoqdi?", "qaysi so'zni yangi o'rgandim?", "bu matndan qanday xulosa chiqardim?" kabi savollarga javob beradi. Ushbu model o'qish darsini oddiy matn aytish mashqidan maqsadli kognitiv faoliyatga aylantiradi. Metodik jihatdan yana bir muhim omil — kichik guruhlar bilan ishlashdir. Guruh ichida bir o'quvchi o'qiydi, ikkinchisi tushunmagan so'zlarni belgilaydi, uchinchisi asosiy voqeani aytadi, to'rtinchisi savol tuzadi. Bunday rollar almashib tursa, har bir bola o'qish jarayonida o'z vazifasini sezadi va passiv tinglovchi bo'lib qolmaydi. Diagnostika jarayonida esa o'quvchi natijasi faqat sonli ko'rsatkich bilan emas, balki sifatli tavsif bilan ham qayd etilishi zarur: masalan, "so'zlarni to'g'ri o'qiydi, ammo uzun gapda pauzani yo'qotadi", "mazmunni tushunadi, lekin dalil keltirishda yordamga muhtoj", "ifodali o'qishga qiziqadi, ammo yangi so'zlarni tushuntirish kerak". Bunday yozuvlar keyingi darsni rejalashtirishda juda aniq metodik yo'l ko'rsatadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zamonaviy metodlar majmuaviy, bosqichma-bosqich va muntazam qo'llanganda eng yuqori samarani berishini ko'rsatadi. Birinchi natija shundan iboratki, o'qish ko'nikmasi faqat tezlik bilan baholanganda o'quvchilarning haqiqiy savodxonlik darajasi to'liq ochilmaydi; chunki o'quvchi matnни tez o'qishi, ammo muallif aytmoqchi bo'lgan asosiy fikrni anglamasligi mumkin. Shu sababli o'qish ko'nikmasini "to'g'ri o'qish — ravon o'qish — tushunib o'qish — munosabat bildirib o'qish" zanjiri asosida baholash maqsadga muvofiqdir. Ikkinchi natija matn oldi tayyorgarlikning ahamiyati bilan bog'liq: o'qituvchi matnни boshlashdan avval yangi so'zlar, mavzu bilan bog'liq hayotiy savollar, rasm yoki sarlavha ustida ishlasa, o'quvchi matnga psixologik va semantik jihatdan tayyor bo'ladi. Masalan, "Bahor keldi" mavzusidagi matndan oldin bolalarga "Bahor kelganini qaysi belgilar orqali bilamiz?", "Qushlar nega qaytib keladi?", "Tabiatdagi o'zgarishlar odam kayfiyatiga

qanday ta'sir qiladi?" kabi savollar berilsa, bola matnni shunchaki tovushlar ketma-ketligi sifatida emas, balki o'z hayotiy tajribasi bilan bog'liq mazmun sifatida qabul qiladi. Uchinchi natija o'qituvchi namunasining kuchli ta'sirini ko'rsatadi: boshlang'ich sinf o'quvchisi ifodali o'qishni ko'pincha qoidani eshitish orqali emas, balki jonli namunani eshitish orqali o'zlashtiradi. O'qituvchi tinish belgilarida pauza qilishi, qahramon kayfiyatini ovozda ifodalashi, savol va undov gaplarni farqlab o'qishi, muhim so'zlarga urg'u berishi bolada "matn ovoz bilan tiriladi" degan tajribani shakllantiradi. To'rtinchi natija takroriy o'qish usulining foydasi bilan bog'liq: bir matnni birinchi marta o'qishda bola ko'proq so'zlarni tanishga kuch sarflaydi, ikkinchi o'qishda gaplarni bog'laydi, uchinchi o'qishda mazmun va ifodaga e'tibor beradi. Shu bois qisqa, mazmunli, yoshga mos matnlar ustida takroriy ovozli o'qish, ayniqsa o'qish ravonligi past o'quvchilar uchun foydali bo'ladi. Biroq takroriy o'qish zerikarli mashqqa aylanmasligi kerak; u rolli o'qish, juftlikda o'qish, "eng ifodali gapni topish", "qahramon ovozida o'qish", "matndagi eng muhim uch so'zni belgilash" kabi topshiriqlar bilan uyg'unlashtirilsa, o'quvchi takrori jazodek emas, mahoratni yaxshilash imkoniyati sifatida qabul qiladi. Beshinchi natija dialogik o'qishning samaradorligini ko'rsatadi: o'qituvchi matn bo'yicha faqat tayyor savol bermay, o'quvchini fikr yuritishga undovchi savollar bilan suhbatga tortsa, o'quvchi matn mazmunini chuqurroq anglaydi. "Qahramon nima qildi?" savoli faktni topishga yordam beradi, "Nega shunday qildi?" savoli sababni izlashga olib keladi, "Sen uning o'rnida bo'lsang nima qilarding?" savoli shaxsiy munosabatni shakllantiradi, "Matndan qaysi gap fikringni isbotlaydi?" savoli dalillash madaniyatini rivojlantiradi. Oltinchi natija grafik organayzerlardan foydalanish bilan bog'liq: voqealar zanjiri, qahramon xaritasi, "muammo — sabab — yechim" jadvali, "bilardim — bildim — bilmoqchiman" modeli, Venn diagrammasi kabi vositalar boshlang'ich sinf o'quvchilariga matn tuzilishini ko'z bilan ko'rishga yordam beradi. Bu ayniqsa vizual xotirasi kuchli bolalar uchun samarali bo'lib, matnni faqat eshitish yoki o'qish emas, balki tuzilma sifatida anglashga xizmat qiladi. Yettinchi natija lug'at ustida ishlashning zarurligini tasdiqlaydi: o'quvchi matndagi uch-to'rt asosiy so'z ma'nosini bilmasa, butun mazmunni anglashda qiynaladi. Shuning uchun har bir o'qish darsida "kalit so'zlar", "ma'nodosh so'z topish", "gapda qo'llash", "rasm bilan bog'lash", "so'z oilasi" kabi qisqa mashqlar muntazam bajarilishi lozim. Sakkizinchi natija mustaqil mutolaa muhitining ta'siri bilan bog'liq: sinfda kichik kitob burchagi, "haftaning kitobi", "men tavsiya qilaman" daqiqasi, o'qish kundaligi, ota-ona bilan uyda 10 daqiqalik birgalikdagi mutolaa, maktab kutubxonasi bilan hamkorlik o'quvchining o'qishga hissiy munosabatini kuchaytiradi. O'qish faqat baho olish uchun bajariladigan vazifa bo'lib qolsa, o'quvchi matnga tashqi majburiyat sifatida qaraydi; agar o'qish quvonch, suhbat, qiziqish va kashfiyot bilan bog'lansa, bola kitobni o'z rivojlanishining shaxsiy vositasi sifatida qabul qila boshlaydi. To'qqizinchi natija raqamli vositalardan oqilona foydalanish zarurligini ko'rsatadi. Audio-matnlar, elektron rasmlar, interaktiv savollar, qisqa animatsion kirishlar, ovoz yozib o'z o'qishini tinglash kabi usullar o'quvchiga o'z xatosini eshitish, talaffuzini tuzatish, matnga qiziqish bilan kirishish imkonini beradi. Ammo raqamli vosita o'qituvchini almashtirmaydi; u faqat maqsadli, me'yorli va pedagogik nazorat ostida qo'llangandagina foydali bo'ladi. O'ninchi natija differensial yondashuvning zarurligi

bilan bog‘liq: sinfdagi barcha o‘quvchiga bir xil matn, bir xil savol, bir xil vaqt va bir xil baholash mezonini qo‘llansa, ayrim o‘quvchilar ortda qoladi, ayrimlari esa zerikadi — ilmiy tilda aytsak, sinf “bir xil poyabzal”ga tiqishtiriladi, holbuki bolalarning oyoq o‘lchami ham, o‘qish sur‘ati ham turlicha. Shuning uchun kuchli o‘quvchilar bilan yuqori darajadagi tahliliy savollar, mustaqil izoh, ijodiy qayta hikoyalash ishlari olib borilishi, qiyinchilikka duch kelayotgan o‘quvchilar bilan esa qisqa matn, bo‘g‘inli mashq, tayanch rasm, audio yordam, juftlikda o‘qish va individual rag‘bat qo‘llanishi kerak. UNICEFning O‘zbekiston ta‘lim sektori tahlilida ham ta‘lim sifatini yaxshilash, dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish va o‘quv natijalarini kuzatish zarurati ta‘kidlanadi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda faqat darslik matni bilan cheklanmay, o‘quvchi natijasini muntazam kuzatishi, metodni natijaga qarab moslashtirishi va har bir bolaning o‘qish dinamikasini ko‘ra olishini talab etadi. Umuman, natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy o‘qish metodikasi uchta asosiy ustunga tayanadi: birinchisi — ilmiy asoslangan o‘qish komponentlari, ikkinchisi — o‘quvchi shaxsiga mos differensial yondashuv, uchinchisi — matnni hayotiy, ijodiy va muloqotga yo‘naltirilgan faoliyatga aylantirish. Amaliy-metodik tahlil yana shuni ko‘rsatadiki, o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda qisqa, ammo muntazam mashqlar uzoq va tartibsiz mashqlarga qaraganda samaraliroq bo‘ladi. Har kuni 5–7 daqiqalik maqsadli o‘qish mashqi — masalan, qiyin so‘zlar ustida ishlash, bitta gapni turli ohangda o‘qish, bitta abzasdan asosiy fikrni topish yoki matn bo‘yicha bitta kuchli savol tuzish — o‘quvchida barqaror o‘qish dinamikasini hosil qiladi. Natijalar, shuningdek, o‘quvchiga tanlov huquqi berilganda uning o‘qishga munosabati ijobiylashishini ko‘rsatadi. Masalan, uchta qisqa matndan birini tanlab o‘qish, hikoya qahramoniga baho berish usulini tanlash, javobni rasm, og‘zaki bayon yoki qisqa yozuv orqali ifodalash imkoniyati bolada mustaqillik hissini kuchaytiradi. O‘qish darsida o‘quvchining shaxsiy fikri qadrlanishi ham muhim natija beradi: bola “mening fikrim ham eshitiladi” degan ishonchga ega bo‘lsa, matnni diqqat bilan o‘qishga intiladi. Yana bir natija shundan iboratki, matnni hayot bilan bog‘lash o‘quvchilarning tushunish darajasini sezilarli oshiradi. Masalan, mehnat haqidagi hikoyadan so‘ng o‘quvchilardan uyda qanday yordam berishi so‘ralsa, tabiat haqidagi matndan keyin maktab hovlisidagi daraxtlar kuzatilsa, do‘stlik haqidagi matndan keyin sinfdagi o‘zaro yordam misollari tahlil qilinsa, matn bolaning hayotidan ajralgan bilim emas, real tajriba bilan bog‘langan ma‘no manbaiga aylanadi. Shu bilan birga, o‘qish ko‘nikmasi rivojida o‘qituvchining nutqi ham natijaga kuchli ta‘sir qiladi. O‘qituvchi savollarni aniq, sodda, izchil va ochiq shaklda bersa, o‘quvchi ham fikrini tartibli ifodalashga o‘rganadi. Darsda faqat “ha” yoki “yo‘q” javobini talab qiladigan savollar ko‘paysa, o‘quvchining nutqiy faolligi cheklanadi; “nima uchun?”, “qanday dalil bor?”, “qaysi gap buni ko‘rsatadi?” kabi savollar esa o‘qishdan fikrlashga o‘tishni ta‘minlaydi.

Muhokama

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy usullar samaradorligi ularning yangiligi bilan emas, balki bolaning real o‘qish ehtiyojiga qanchalik mos kelishi bilan belgilanadi. Ba‘zan ta‘lim amaliyotida “zamonaviy metod” deganda faqat interaktiv doska, telefon, elektron taqdimot yoki onlayn topshiriq tushuniladi; aslida esa

zamonaviylikning mohiyati vositada emas, yondashuvda namoyon bo'ladi. Agar o'qituvchi oddiy matnni ham savol, muhokama, rolli o'qish, o'quvchi fikrini tinglash, dalil topish, lug'at bilan ishlash, hayotiy bog'lash orqali tashkil etsa, bu dars zamonaviy bo'ladi; aksincha, eng chiroyli slayd ham o'quvchini passiv tomoshabinga aylantirsa, u metodik yangilik emas, rangli bezak xolos. O'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda eng muhim nazariy muammolardan biri dekodlash va tushunish o'rtasidagi nisbatdir. Dekodlash — harf, bo'g'in, so'z va gapni tanib o'qish; tushunish esa matn mazmunini anglash, izohlash, baholash va undan xulosa chiqarishdir. Boshlang'ich sinfda bu ikki jarayon bir-biridan ajratilmasligi kerak: bola so'zni tanimasa mazmunni anglay olmaydi, lekin faqat so'z tanish bilan chegaralansa, o'qish maqsadiga yetmaydi. Education Endowment Foundation tomonidan boshlang'ich yoshdagi bolalar savodxonligi bo'yicha ishlab chiqilgan tavsiyalarda ham o'qishni rivojlantirishda dekodlash va tushunish ko'nikmalarini uyg'unlashtirgan muvozanatli yondashuv muhimligi qayd etiladi. Demak, darsda bo'g'inli mashq, tovush-harf tahlili, tez o'qish, ifodali o'qish, so'z ma'nosi, savol-javob, matn tuzilmasi va ijodiy munosabat bir-birini to'ldirishi lozim. Muhokamada alohida e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan yana bir masala — o'qishga motivatsiya. Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'qishni avval ko'pincha tashqi rag'bat bilan bajaradi: o'qituvchi maqtovi, ota-ona e'tibori, baho, stiker, sinfdoshlar oldidagi muvaffaqiyat. Ammo asta-sekin ichki motivatsiya — qiziqish, bilishga ehtiyoj, qahramon bilan hissiy bog'lanish, yangi ma'lumotdan zavqlanish, mustaqil tanlov hissi shakllanishi kerak. Buning uchun o'quvchiga o'qiladigan matnni tanlash imkoniyati berilishi, o'z fikrini erkin ifodalashga sharoit yaratilishi, xato qilgan bola uyaltirilmasligi, o'qish jarayoni musobaqadan ko'ra rivojlanish yo'li sifatida ko'rsatilishi zarur. “Kim tez o'qiydi?” kabi mashqlar qisqa muddatda bolani faollashtirishi mumkin, lekin doimiy qo'llansa sekin o'qiydigan bolalarda qo'rquv paydo qiladi. Buning o'rniga “Kecha o'zingga nisbatan bugun nechta so'zni aniqroq o'qiding?”, “Bugun qaysi so'zni yaxshiroq tushunding?”, “Qaysi gapni eng ifodali o'qiding?” kabi shaxsiy o'sishga yo'naltirilgan savollar foydaliroqdir. O'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda ota-onaning roli ham muhim, ammo ota-onadan professional o'qituvchi bo'lish talab etilmaydi. Ulardan eng avvalo uyda o'qishga ijobiy muhit yaratish, bolaga har kuni qisqa vaqt kitob o'qib berish yoki u bilan birga o'qish, bolaning o'qishidagi xatoni keskin tanqid qilmaslik, savol berish, ertak yoki hikoya haqida suhbatlashish talab etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun oila va maktabdagi o'qish tajribasi bir-biriga zid bo'lmasligi kerak: maktabda kitob qadrlansa, uyda kitobga befarqlik bo'lsa, bola ikki xil signal oladi. Shu sababli o'qituvchi ota-onalarga sodda ko'rsatmalar berishi mumkin: “bolani majburlab uzoq o'qitmang”, “xatoni darhol bo'lib tashlamang”, “avval mazmun haqida so'rang”, “har kuni 10 daqiqa yetarli, ammo muntazam bo'lsin”, “bolaning tanlagan kitobini ham hurmat qiling”. Zamonaviy metodlar ichida dialogik o'qish alohida ahamiyatga ega, chunki u o'quvchini matn bilan suhbatga kiritadi. Masalan, o'qituvchi matn o'qilayotganda muayyan joyda to'xtab: “Keyin nima bo'lishi mumkin?”, “Qahramon nega jim qoldi?”, “Sarlavha boshqacha bo'lsa, qanday nom qo'yadingiz?” kabi savollar beradi. Bu usul o'quvchining taxmin qilish, sabab izlash, obrazni anglash, matndagi belgilarni kuzatish ko'nikmasini rivojlantiradi. Bunday savollar o'quvchini “to'g'ri javobni topish”dan “fikrni asoslash”ga olib chiqadi. Ravon o'qish bo'yicha esa takroriy o'qish, xorda

o‘qish, navbatli o‘qish, juftlikda o‘qish, audio bilan birga o‘qish, o‘z ovozi yozib tinglash kabi usullar samarali sanaladi. Ammo ularni qo‘llashda o‘quvchining sha’ni va psixologik xavfsizligi muhim: past o‘qiydigan bolani sinf oldida uzoq qiynash, xatosini kulgiga aylantirish, uni “sekin” deb yorliqlash o‘qish motivatsiyasiga jiddiy zarar yetkazadi. O‘qish darsidagi muhit shunday bo‘lishi kerakki, bola xatoni jazodan emas, o‘rganishning tabiiy qismidan deb qabul qilsin. Raqamli vositalar muhokamasida ham ehtiyotkor ilmiy pozitsiya zarur: elektron kitob, audio matn, interaktiv platforma va multimedia vositalari o‘qish jarayonini boyitadi, lekin bolani chuqur matn bilan ishlashdan chalg‘itishi ham mumkin. Shuning uchun boshlang‘ich sinfda raqamli vositalar qisqa, maqsadli va nazoratli qo‘llanishi kerak. Masalan, dars boshida 1 daqiqalik rasmi kirish motivatsiya beradi, audio namunali o‘qish ravonlikni shakllantiradi, lekin butun darsni ekranga topshirib qo‘yish o‘qituvchining jonli muloqotini kamaytiradi. O‘qish ko‘nikmasi insoniy ovoz, ko‘z qarashi, savol, hayrat, kulgu, bahs, izoh va hissiy munosabat bilan kuchli rivojlanadi; buni hech bir texnika to‘liq almashtira olmaydi — eng zo‘r planshet ham mehr bilan o‘qib bergan ustozning ovoziga hali doktorlik himoya qilmagan. Yana bir muhim masala — baholash. Boshlang‘ich sinfda o‘qishni baholash faqat “necha so‘z o‘qidi?” mezoniga bog‘lab qo‘yilsa, o‘qituvchi ham, o‘quvchi ham mazmundan uzoqlashadi. To‘g‘ri baholash quyidagi ko‘rsatkichlarni qamrab olishi lozim: so‘zlarni to‘g‘ri o‘qish, tinish belgilariga rioya qilish, intonatsiya, o‘qish tezligining yoshga mosligi, matndagi aniq ma’lumotni topish, yashirin ma’noni anglash, asosiy fikrni ajratish, matnga munosabat bildirish, o‘z fikrini dalillash, yangi so‘zlarni nutqda qo‘llash. Bunday baholash o‘quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniq ko‘rsatadi. Masalan, bir o‘quvchi talaffuzda qiynaladi, lekin mazmunni yaxshi tushunadi; boshqa o‘quvchi tez o‘qiydi, lekin savolga yuzaki javob beradi. Har ikkalasiga bir xil mashq berish pedagogik jihatdan to‘g‘ri emas. Shu sababli “o‘qish xaritasi” yoki “individual rivojlanish varaqasi” o‘qituvchi uchun foydali vosita bo‘lishi mumkin. Unda o‘quvchining oy boshidagi va oy oxiridagi holati qayd etiladi, lekin bu ma’lumot bolani taqqoslash uchun emas, unga yordam berish uchun ishlatiladi. Muhokama yakunida aytish mumkinki, boshlang‘ich sinflarda o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirish pedagogik jarayonning eng nozik va eng mas’uliyatli yo‘nalishlaridan biridir. Bu jarayonda ilmiy metodika, ustozning kuzatuvchanligi, bolaning qiziqishi, sinf muhiti, oila yordami va baholash madaniyati birlashgandagina haqiqiy natija yuzaga keladi. Zamonaviy o‘qish ta’limining yana bir dolzarb jihati — inklyuziv va moslashuvchan yondashuvdir. Boshlang‘ich sinfda nutqiy rivojlanishi turlicha bo‘lgan, diqqatni jamlashda qiynaladigan, oilada o‘qish muhiti yetarli bo‘lmagan yoki til boyligi sust shakllangan o‘quvchilar uchrashi tabiiy. Bunday holatda o‘qituvchi o‘quvchini sust deb baholashdan avval uning qaysi yordamga muhtojligini aniqlashi kerak. Ba’zi bolaga matnni bo‘laklab berish, ba’zisiga rasmlar yordamida mazmunni tushuntirish, ba’zisiga audio namunani eshittirish, ba’zisiga savolni qayta ifodalash, ba’zisiga esa oldindan lug‘at bilan tanishtirish kerak bo‘ladi. Bu yondashuv adolatli ta’lim muhitini yaratadi, chunki adolat hammaga bir xil topshiriq berish emas, balki har bir o‘quvchiga o‘sishi uchun zarur sharoit yaratishdir. Muhokamada yana shuni ta’kidlash kerakki, o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishda milliy va zamonaviy mazmun uyg‘unligi muhim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi xalq ertaklari, maqollar, topishmoqlar, bolalar

adabiyoti namunalarini o'qish orqali ona tilining obrazli imkoniyatlarini sezadi, qadriyatlar bilan tanishadi, estetik didi shakllanadi. Shu bilan birga, zamonaviy bolaga texnologiya, ekologiya, sog'lom turmush, xavfsizlik, do'stlik, ijodkorlik va raqamli madaniyatga oid matnlar ham kerak. Demak, o'qish darslari an'anaviy badiiy matnlar bilan zamonaviy axborot matnlarini muvozanatli qo'llaganda yanada boyiydi. Axborot matnlari o'quvchini jadval, rasm, belgi, izoh va qisqa faktlarni o'qishga o'rgatsa, badiiy matnlar uning hissiy tafakkuri, tasavvuri va obrazli nutqini rivojlantiradi. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'qish ta'limi kichik yoshdagi bolani kelajakdagi murakkab axborot dunyosiga tayyorlovchi ilk ilmiy-madaniy maktab vazifasini bajaradi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning poydevor masalalaridan biri bo'lib, u faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslari doirasidagi texnik vazifa emas, balki bolaning intellektual, nutqiy, ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlaydigan strategik pedagogik jarayondir. Tadqiqot asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, samarali o'qish ta'limi bir vaqtning o'zida bir necha tarkibiy qismga tayangan holda tashkil etilishi kerak: tovush-harf munosabatini puxta egallash, so'z va gapni to'g'ri o'qish, ravonlik va ifodalilikni rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish, matn mazmunini anglash, asosiy fikrni ajratish, yashirin ma'noni izohlash, savol berish va o'z fikrini dalillash. Zamonaviy metodlar — dialogik o'qish, model asosida o'qish, takroriy ovozli o'qish, juftlikda o'qish, rolli o'qish, grafik organayzerlar, o'qish kundaligi, raqamli audio-matnlar, differensial topshiriqlar, formatif baholash va ota-ona bilan hamkorlik — bir-biridan alohida emas, balki yagona metodik tizim sifatida qo'llanganda yuqori samara beradi. O'qish jarayonida o'quvchining tezligi muhim bo'lsa-da, u asosiy va yagona mezon bo'la olmaydi; chunki haqiqiy o'qish ko'nikmasi matnni tushunish, his qilish, baholash va undan yangi fikr chiqarish bilan belgilanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi darsda matn oldi tayyorgarlik, lug'at ishi, namunali ifodali o'qish, suhbat, mustaqil izlanish, o'yinli mashq va yakuniy refleksiyaning uyg'unlashtirishi lozim. O'quvchining o'qishdagi qiyinchiliklarini aniqlashda formatif baholash muhim ahamiyatga ega, chunki u bolaning xatosini baho bilan jazolashga emas, balki yordam yo'lini topishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qishga qiziqish shakllanmasa, hatto eng yaxshi metod ham kutilgan natijani bermaydi; shuning uchun sinfda kitobga mehr, matnga qiziqish, erkin fikr, savol berish va muhokama qilish madaniyati yaratilishi zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchisining kitob bilan ilk uchrashuvi uning keyingi butun ta'lim yo'liga ta'sir qiladi: bola kitobni qo'rqinchli topshiriq deb emas, o'ziga do'st, fikriga sherik, tasavvuriga qanot deb qabul qilsa, o'qish ko'nikmasi tabiiy ravishda rivojlanadi. Amaliy tavsiya sifatida har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisiga o'quvchilar uchun individual o'qish xaritasi yuritish, haftalik qisqa diagnostika o'tkazish, har darsda kamida bitta inferensial savol berish, har bir matnda kalit so'zlar bilan ishlash, sinfda kichik kitob burchagi tashkil etish, ota-onalarga uyda o'qishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha sodda yo'riqnoma berish, raqamli vositalardan esa maqsadli va me'yorli foydalanish tavsiya etiladi. Yakuniy xulosa shuki, zamonaviy o'qish ta'limining bosh maqsadi "o'quvchini matndan o'tkazish" emas, balki "matn orqali o'quvchini fikrlashga olib kirish"dir; ana shu yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchisining savodxon, mustaqil fikrlovchi, muloqotga ochiq va bilim olishga

qiziquvchan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Maqola natijalaridan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun quyidagi metodik yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi: har bir o'qish darsini matn oldi, matn jarayoni va matndan keyingi faoliyat ketma-ketligida tashkil etish; o'quvchilarning o'qish tezligini tushunish va ifodali o'qish bilan birga baholash; har bir matnda kamida bir marta lug'at ishi, bir marta dalilli savol va bir marta shaxsiy munosabat bildirish mashqini qo'llash; o'qishga qiynalayotgan o'quvchini sinf oldida kamsitmasdan, unga individual yordam xaritasini tuzish; o'qishga kuchli o'quvchilarga murakkabroq tahliliy va ijodiy topshiriqlar berish; ota-onalar bilan uy mutolaasi bo'yicha oddiy va bajarilishi mumkin bo'lgan hamkorlik tartibini yo'lga qo'yish. Eng asosiysi, o'qish darsi bolani qo'rqitadigan tekshiruv maydoni emas, uni fikrlashga, tasavvur qilishga, savol berishga va o'z fikrini aytishga chorlaydigan ijodiy maydon bo'lishi lozim. Shunda boshlang'ich sinf o'quvchisida o'qish ko'nikmasi majburiy o'quv topshirig'i sifatida emas, hayot davomida bilim olishga xizmat qiladigan barqaror shaxsiy kompetensiya sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. Lex.uz milliy qonunchilik bazasi.
2. Mullis, I. V. S., von Davier, M., Foy, P., Fishbein, B., Reynolds, K. A., & Wry, E. PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
3. National Reading Panel. Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implications for Reading Instruction. National Institute of Child Health and Human Development, 2000.
4. N'Namdi, K. A. Guide to Teaching Reading at the Primary School Level. UNESCO, 2005.
5. What Works Clearinghouse. Foundational Skills to Support Reading for Understanding in Kindergarten Through 3rd Grade. Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education, 2016.
6. UNICEF. Uzbekistan Education Sector Analysis: 2021. UNICEF Uzbekistan, 2022.
7. Education Endowment Foundation. Improving Literacy in Key Stage 1: Guidance Report. London, 2020.
8. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
9. Piaget, J. The Psychology of the Child. Basic Books, 1969.
10. Bruner, J. S. The Process of Education. Harvard University Press, 1960.
11. Solé, I. Strategies for Reading. Graó Publishing, 1992.
12. Duke, N. K., & Pearson, P. D. Effective Practices for Developing Reading Comprehension. International Reading Association, 2002.
13. Pressley, M. Reading Instruction That Works: The Case for Balanced Teaching. Guilford Press, 2006.
14. Snow, C. E. Reading for Understanding: Toward an R&D Program in Reading Comprehension. RAND Corporation, 2002.